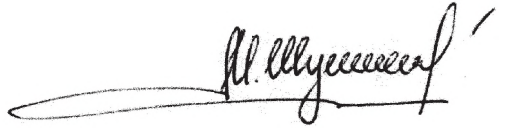

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ШУМИЛО МИХАЙЛО МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 349.3:368.914(477)

ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Спеціальність 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є монографія.

Робота виконана у відділі проблем цивільного, трудового і підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХУТОРЯН Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України,
завідувач відділом проблем цивільного,
трудового і підприємницького права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
АНДРІЙВ Василь Михайлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення;

доктор юридичних наук, доцент
ВИШНОВЕЦЬКА Світлана Василівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедрою цивільного права і процесу;

доктор юридичних наук, доцент
СИНЧУК Світлана Миколаївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри соціального права

Захист відбудеться « ____ » _____ 2016 року о « ____ » годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.086.03 Національного університету
«Одеська юридична академія» (65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного
університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса,
вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Пенсійне забезпечення є фрагментом економічної системи України, а правовідносини у сфері пенсійного забезпечення – це правові зв'язки, які дозволяють йому не просто існувати, але й ефективно функціонувати. Пенсійні права – це одні з основних соціальних прав людини, які визначені Конституцією України, міжнародними правовими актами, законами України. Ці права не просто проголошені чи задекларовані, їх реалізація є одним із першочергових завдань науки права соціального забезпечення та органів державної влади, що здійснюють правореалізацію у цій сфері.

Кризовий стан пенсійного законодавства, необхідність формування новітньої доктрини пенсійного забезпечення, зміна загальнотеоретичних акцентів у наукових дослідженнях викликають особливий інтерес серед науковців і зумовлюють необхідність їх детального аналізу та переосмислення. Суттєвих оновлень потребує пенсійне законодавство, особливо в частині запровадження накопичувальної пенсійної системи, реформування спеціального пенсійного забезпечення, закріплення міжнародних соціальних стандартів, його кодифікації.

Особливий інтерес викликає розвиток наукових досліджень із теорії правовідносин взагалі та правовідносин у сфері пенсійного забезпечення зокрема, останні ще не були предметом окремого комплексного дослідження. Існує необхідність з'ясувати вплив на пенсійне забезпечення зовнішніх факторів (економічних, демографічних, соціальних, політичних тощо) для визначення юридичної природи правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. Потребують детального аналізу сучасний стан реформування пенсійного забезпечення та його ефективність. Необхідно визначити особливості нинішнього етапу пенсійної реформи з позиції її змісту, форми, основних характеристик, вказати на її досягнення та невдачі.

Важливість пенсійного забезпечення у житті кожної особи зумовлює необхідність проведення комплексного всебічного дослідження правовідносин у сфері пенсійного забезпечення України крізь призму історизму, системології, теорії права та галузевих юридичних наук.

Пенсійне забезпечення та правовідносини у цій сфері були об'єктом наукових пошуків таких українських учених, як: Н.Б. Болотіна, Н.М. Хуторян, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, Г.І. Чанишева, В.М. Андріїв, О.В. Москаленко, С.М. Синчук, С.В. Вишновецька, О.В. Тищенко, М.І. Боднарук, М.І. Сирота, Я.І. Безугла, В.Я. Бурак, С.О. Сільченко, О.І. Кульчицька, Б.І. Сташків, О.Я. Орловський, В.М. Рошканюк, Н.П. Коробенко, А.А. Ширант, Т.В. Кравчук, Ж.А. Дробот, В.А. Рудик,

Н.М. Стаховська, Я.В. Сімутіна, Г.В. Татаренко, В.В. Андріїв, І.Ю. Михайлова, А.М. Юшко, І.В. Оклеї, А.В. Скоробагатько та ін.

Значний внесок у дослідження правовідносин у сфері пенсійного забезпечення зробила плеяда зарубіжних учених, серед яких: Н.А. Вігдорчик, В.К. Райхер, В.А. Ачаркан, О.Д. Зайкін, Р.І. Іванова, Т.В. Красильникова, В.К. Субботенко, В.А. Тарасова, Я.М. Фогель, М.Л. Захаров, Е.Г. Тучкова, М.В. Лушнікова, А.М. Лушніков, О.Е. Мачульська, М.Ю. Фьодорова, Т.К. Миронова, К.М. Гусов, В.Д. Роїк, Ю.В. Васильєва, А.Л. Благодір, М.Г. Седельнікова, В.Ш. Шайхатдінов, І.Р. Маматказін, І.В. Гушцін, Х.Т. Мелешко, Т.О. Постовалова, І.О. Комоцька, М.П. Капильський, О.В. Чесаліна, І.В. Межибовська, Г.М. Жумагулов, К. Средкова, В. Мрочков, Е. Мінгов, А. Мілєва, Р. Пацуд, В. Санетра, Г. Шургач, М. Зеленецькі, Г. Тавітс, М. Еріксон, Д. Петрілайте, В. Петрілайте та ін.

Беручи до уваги значні досягнення української науки права соціального забезпечення з цієї проблематики та сучасні виклики, які стоять перед соціальною сферою України, виникає необхідність запропонувати нові підходи та шляхи вирішення теоретичних та практичних проблем правовідносин у пенсійному забезпеченні. Об'єктивно існує потреба у розробці новочасної концепції правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні, що може стати не тільки основою заміни теоретичної парадигми пенсійного забезпечення, а і сприятиме ефективному реформуванню пенсійного законодавства України та вдосконаленню правозастосовної практики у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження пов'язана з пріоритетними напрямками розвитку правничої науки та виконана у межах планових тематик науково-дослідної роботи відділу проблем цивільного, трудового і підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України «Розвиток пенсійних правовідносин в Україні» (2011–2012 рр. № РК0110U008116), «Проблеми застосування трудового та пенсійного законодавства в Україні» (2013–2014 рр. № РК0112U007722), «Реформа трудового та пенсійного законодавства в умовах європейської інтеграції України» (2015–2016 рр. № РК 0115U002139).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення й обґрунтування концепції правовідносин у сфері пенсійного забезпечення та внесення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися наступні завдання:

визначити основні етапи становлення, розвитку, зміни теорії правовідносин в юридичній науці як основи дослідження правовідносин у сфері пенсійного забезпечення;

з'ясувати становлення та розвиток соціально-забезпечувальних відносин, а також природу пенсійного забезпечення;

встановити основні та факультативні фактори, що сприяли прийняттю перших соціальних законів загалом та пенсійних зокрема, виникненню соціальної сфери та зародженню соціальної держави;

розкрити природу права на пенсію крізь призму економіки, а саму пенсію розглянути як майно особи;

розмежувати поняття «пенсійні правовідносини» та «правовідносини у пенсійному забезпеченні»;

розробити концепцію комплексу правовідносин у пенсійному забезпеченні;

розробити концепт пенсійного процесу, який включає низку стадій, а саме: забезпечення (набуття), реалізації, здійснення, захисту та відновлення права на пенсію;

здійснити дослідження пенсійних правовідносин та правовідносин у сфері пенсійного забезпечення крізь призму теорії систем, визначити їх поняття та виявити внутрішньосистемні, міжсистемні та зовнішньосистемні зв'язки;

визначити функціональний і темпоральний аспекти правовідносин у пенсійному забезпеченні;

визначити момент виникнення та момент припинення правовідносин у пенсійному забезпеченні як переходи від однієї стадії пенсійного процесу до іншої;

обґрунтувати примат правоздатності над дієздатністю (правосуб'єктністю) у сфері пенсійного забезпечення;

з'ясувати роль та місце процесуально-захисних правовідносин у системі правовідносин у сфері пенсійного забезпечення;

визначити поняття пенсійного спору та його особливості в системі адміністративних спорів;

арґументувати доцільність включення до системи правовідносин у сфері пенсійного забезпечення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин як стадії відновлення права особи на пенсію;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції про внесення змін та доповнень до чинного пенсійного законодавства з метою його вдосконалення.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері здійснення особою права на пенсію в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні проблеми правовідносин у сфері пенсійного забезпечення.

Методи дослідження. Для проведення комплексного дослідження, досягнення об'єктивного наукового результату та формулювання нових

висновків використано низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

За основу наукового пошуку взято соціологічний підхід, за допомогою якого дослідження правовідносин у статичі та динаміці є найефективнішими, оскільки включає широкий методологічний інструментарій. Діалектичний метод як загальнонауковий сприяв всебічному дослідженню соціальної сфери, пенсійно-забезпечувального законодавства, наукових концепцій у дії, що дозволило виділити етапи виникнення тих чи тих соціально-правових явищ, їх зміни, розвиток чи деградацію, а також сучасний стан досліджуваного предмета (підрозділи 1.2–1.4, 3.1–3.4). За допомогою методу історично-правового аналізу досліджено та запропоновано власну етапізацію розвитку вчення про правовідносини, встановлено природу соціального забезпечення загалом та пенсійного забезпечення зокрема, а також відтворено еволюцію нормативного закріплення та наукових досліджень права на пенсію, його поняття (підрозділи 1.2–1.4). Системно-структурний метод дозволив розробити систему правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні (підрозділ 2.1–2.3). За допомогою функціонального методу з'ясовано внутрішньосистемні, міжсистемні та зовнішньосистемні зв'язки (підрозділи 2.1–2.3), а також відділено функцію пенсійного забезпечення загалом від функції правовідносин у сфері пенсійного забезпечення зокрема (підрозділи 3.1–3.5). Формально-логічний метод як базовий метод наукових досліджень у сфері права дозволив проаналізувати чинне пенсійне законодавство, виділити етапи реформування пенсійної системи, розробити низку пропозицій щодо вдосконалення чинного пенсійного законодавства, а також здійснити правовий аналіз судової практики як емпіричної бази наукового дослідження й об'єктивного показника ефективності пенсійного законодавства (розділ 3, підрозділ 4.3). Герменевтичний метод як набір методик текстуального та контекстуального тлумачення юридичних текстів: як нормативно-правових, так і доктринальних, дозволив з'ясувати сутність понять, що використовуються у пенсійному законодавстві, виявити їхні недоліки та запропонувати власне бачення нормативного закріплення. Крім цього, сформульовано визначення «пенсійна справа», «пенсійний процес» тощо. Завдяки герменевтичному методу здійснено аналіз рішень Конституційного Суду України, постанов Пленуму Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.4, 3.1–3.5, 4.1–4.3). У роботі використовувалися й інші методи наукового пізнання.

Основні висновки, положення та результати наукового дослідження ґрунтуються на аналізі чинного законодавства України, міжнародних нормативно-правових актів, рішень національних судів, юридичної наукової літератури, статистичних та аналітичних даних.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській науці права соціального забезпечення спеціальним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

У межах здійсненого дослідження відповідно до поставленої мети і завдань отримано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

розроблено концепцію комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення на противагу домінуючій у науці концепції комплексного пенсійного правовідношення. До складових елементів комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення належать: (а) пенсійно-страхові правовідносини, головним завданням яких є забезпечення права на пенсію; (б) процедурно-організаційні правовідносини (покликані сприяти у реалізації права на пенсію); (в) пенсійно-забезпечувальні правовідносини (безпосереднє здійснення права на пенсію). У разі порушення права на пенсію можуть виникати факультативні правовідносини: (г) процесуально-захисні (захист порушеного права в суді); (ґ) виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини (виконання рішення суду та відновлення порушеного права);

доведено, що соціальне страхування виникло на засадах добровільності. Первинність приватної форми соціального страхування руйнує усталену в теорії права соціального забезпечення тезу, що соціальне страхування може регулюватися виключно імперативним методом, таким чином нині ще не використано потенціалу диспозитивного методу при регулюванні відповідних відносин соціального забезпечення загалом та пенсійних відносин зокрема;

обґрунтовано необхідність розглядати правовідносини у сфері пенсійного забезпечення крізь призму застосування правових норм, а алгоритм такої правореалізації означити пенсійним процесом. Під пенсійним процесом слід вбачати комплекс правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, що побудовані у логічній послідовності з метою реалізації права на пенсію і є самостійними стадіями, включаючи пенсійне страхування, підтвердження пенсійної правоздатності, виплату пенсії, а в разі необхідності – захист права на пенсію та його відновлення;

аргументовано доцільність виокремлення з-поміж інших і включення до комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин, які визначено як додаткові суспільні відносини, регламентовані виконавчим законодавством, що є різновидом виконавчого провадження, метою якого є виконання рішення суду в пенсійній справі та відновлення порушеного права на пенсію;

сформульовано визначення системи пенсійних правовідносин як різновиду складної, багаторівневої, взаємозалежної та взаємопов'язаної соціально-правової системи, елементами якої є пенсійні правовідносини як

системи нижчого рівня, метою яких є реалізація правоздатною особою права на певний вид пенсії;

встановлено, що пенсійне забезпечення є складною багаторівневою системою економіко-правових зв'язків, класифікованих залежно від того, яку комунікаційну функцію вони виконують, на: внутрішньосистемні, міжсистемні, зовнішньосистемні правові зв'язки;

зроблено висновок, що із запровадженням другого рівня пенсійної системи постане питання юрисдикції спорів, які виникатимуть у процесі правореалізації. Доведено, що незалежно від того, чи це стадія пенсійного страхування, чи укладення договору страхування довічної пенсії, чи отримання пенсійних виплат, спори розглядатимуться у судах загальної юрисдикції та в порядку, що визначений Цивільним процесуальним кодексом України;

удосконалено:

поняття пенсійно-страхових правовідносин як суспільних відносин, що мають міжгалузевий характер, існують на засадах обов'язковості та добровільності, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків соціально-страхових випадків у майбутньому шляхом отримання пенсії у порядку, встановленому пенсійним законодавством;

положення про прозорість пенсійно-організаційних процедур, що полягає у відкритості доступу осіб до самостійного здійснення попереднього обрахунку пенсії. Йдеться про надання можливості особам або через звернення до органів Пенсійного фонду України, або самостійно через його офіційний сайт отримувати інформацію про попередній розмір пенсії;

порядок звернення до органів Пенсійного фонду України за призначенням пенсії. Враховуючи сучасний стан технологій, запропоновано, крім нинішнього, альтернативний спосіб подачі документів у електронній формі;

правове регулювання пенсійного забезпечення у зв'язку з втратою годувальника у частині уточнення норми закону щодо права на отримання цього виду пенсії не тільки дружиною/чоловіком, які перебували у зареєстрованому шлюбі з годувальником, але і дружини/чоловіка, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, тобто перебували у цивільному шлюбі;

дістало подальшого розвитку:

позиція про необхідність переходу від патерналістичної моделі держави до неопатерналістичної, що передбачає поступову заміну принципу всеохопного соціального забезпечення державою до принципу самозабезпечення, за якого державі відводиться роль створення сприятливих соціально-економічних умов;

наукові позиції щодо правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, до яких слід віднести також процесуально-захисні правовідносини, тобто суспільні відносини, регламентовані процесуальним законодавством, які є додатковими

та виникають із метою захисту права особи на пенсійне забезпечення загалом або ж порушення правових процедур, що унеможливають реалізацію особою права на пенсію;

наукові судження, що тільки у пенсійно-страхових правовідносинах особі необхідно бути правосуб'єктною, натомість в інших правовідносинах особі достатньо бути правоздатною. Отже, можна стверджувати про примат пенсійної правоздатності у пенсійному забезпеченні над дієздатністю;

визначення пенсійної справи як матеріалізованого об'єкта в процедурно-організаційних та процесуально-захисних правовідносинах у сфері пенсійного забезпечення. Здійснено розмежування пенсійної справи у цих правовідносинах та встановлено їх функціональне навантаження;

обґрунтування, що пенсію необхідно розглядати як майно, а пенсіонера як власника цього майна, навіть якщо пенсія ще не виплачена;

положення, що отримання повної цивільної дієздатності (емансипація) шляхом працевлаштування та початок підприємницької діяльності не є підставою для припинення виплати пенсії особі у зв'язку з втратою годувальника, проте є підставою для Пенсійного фонду України перевірити факт утримання, тобто те, чи дохід працевлаштованого є достатнім для самостійного матеріального забезпечення з відповідними правовими наслідками;

позиція, що до позбавлення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника можуть призвести: факт повторного одруження одного з подружжя (вдови/вдівця), а також одруження неповнолітньої особи до досягнення повноліття, наслідком чого є набуття повної цивільної дієздатності шляхом емансипації;

визначення пенсійного спору у солідарній пенсійній системі як публічно-правового спору, який характеризується як розбіжності, що виникли між суб'єктами пенсійно-страхових, процедурно-організаційних та пенсійно-забезпечувальних правовідносин на стадіях пенсійного процесу.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – як методологічна база для подальших наукових пошуків при вивченні проблем теорії соціального та пенсійного забезпечення;

правотворчій діяльності – у процесі проведення пенсійної реформи, при здійсненні кодифікації пенсійного законодавства, а також удосконаленні правового регулювання відносин здійснення особою права на пенсію;

правозастосовній діяльності – для розв'язання практичних проблем застосування пенсійного законодавства органами Пенсійного фонду України та органами судової влади;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Право соціального забезпечення України», «Пенсійне право України», спеціальних курсів, для підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін, довідкової та методичної літератури тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед них: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 8-9 жовтня 2010 р.); «Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 7-8 жовтня 2011 р.); «Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ)» (г. Москва, 25-28 мая 2011 г.); «Сочетание государственного и договорного регулирования в сфере наемного труда и социального обеспечения» (г. Москва, 23-26 мая 2012 г.); «Правове забезпечення соціальної сфери (м. Одеса, 24 березня 2012 р.); «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); «Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми» (м. Харків, 5-6 жовтня 2012 р.); «Юридическая наука как основа правового обеспечения инновационного развития России» (г. Москва, 28-29 ноября 2012 г.); «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 23 березня 2013 р.); «Тенденції розвитку науки трудового права і права соціального забезпечення» (м. Київ, 25-26 квітня 2013 р.); «Принцип верховенства права та права людини» (м. Київ, 17-19 травня 2013 р.); «Правові відносини: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 15 листопада 2013 р.); «Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 27-28 вересня 2013 р.); «Профсоюзы и актуальные проблемы трудового, корпоративного и социального права» (г. Минск, 1-2 ноября 2013 г.); «The competitiveness of human capital on labor market in terms of regional development and european integration» (Moldova, Bălți, 22-23 mai 2013); «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); «Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку» (м. Харків, 3-4 жовтня 2014 р.); «Поняття та категорії юридичної науки» (м. Київ, 18 листопада 2014 р.); «Функции трудового права и права социального обеспечения в условиях рыночной экономики» (г. Москва, 5-4 апреля 2014 г.); «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 4 квітня 2015 р.); «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); «Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства» (м. Харків, 27 листопада 2015 р.); «Юридичні факти в системі правового регулювання» (м. Київ, 26 листопада 2015 р.); «Парадигма трудового и социального права в эпоху построения постиндустриального общества» (г. Минск-Гродно, 23-24 октября 2015 г.);

«Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26 лютого 2016 р.); «Актуальні проблеми соціального права» (м. Львів, 1 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у понад 80 наукових працях, серед яких: індивідуальна монографія, 3 монографії у співавторстві, 31 стаття у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 11 статей у наукових періодичних виданнях зарубіжних держав, 4 глави підручника, 3 підрозділи та один розділ довідника, а також 31 теза доповідей на науково-практичних конференціях, 12 з яких – за кордоном.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (786 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 680 сторінок, з яких основний зміст – 625 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, висвітлюються наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Філософсько-методологічні підходи при дослідженні правовідносин у пенсійному забезпеченні» містить чотири підрозділи, в яких розкриваються теоретичні та методологічні підходи до вивчення правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, його генези, сформульовано авторське визначення поняття зазначених правовідносин.

У **підрозділі 1.1. «Світоглядні підходи та методи наукового пізнання під час дослідження правовідносин у пенсійному забезпеченні»** розглядаються важливі питання існуючих наукових підходів, які застосовуються при вивченні соціально-правових явищ.

Відзначено, що перш ніж обирати методи наукового пізнання, необхідно визначитися з науковими підходами, оскільки саме від них залежить науковий результат. Світоглядні підходи визначаються як ідеологія дослідження, так, виокремлюються нормативістський, природно-правовий, психологічний, історичний, аксіологічний, системний та соціологічний підходи. Доведено, що в новочасних дослідженнях говорити про застосування тільки одного підходу не можна, оскільки кожне дослідження повинно бути здійснене крізь призму комплексності та міждисциплінарності. Проте необхідно визначитися з домінуючим світоглядним підходом наукового пошуку. Обрано соціологічний підхід як найбільш вдалий для дослідження, оскільки він дозволяє розглянути як основу права реальні суспільні відносини, а також

необхідність пристосовувати право до життєвих потреб конкретних індивідів через процес правозастосування, а не навпаки.

Сформульовано тезу, що сучасне дослідження у галузі права не може обмежуватися вивченням тільки позитивного права, оскільки останнє є відображенням теперішнього розвитку суспільства. Констатовано, що закон – це тільки спроба об'єднати ідеальне і реальне. Для досягнення всебічності дослідження застосовується набір методологічного інструментарію: як загальнонаукового (діалектичний, герменевтичний, історично-правовий, компаративістичний методи), так і спеціального – юридичні методи, чільне місце серед яких займає формально-логічний метод.

У підрозділі 1.2. *«Теоретичні засади та діалектика вчення про правовідносини з позицій теорії права»* з'ясовано еволюцію виникнення, становлення, деградації, занепаду та сучасного стану наукових пошуків, предметом яких є теорія правовідносин та правовідносини в галузевих юридичних науках.

На основі проведеного аналізу наукових праць дореволюційних учених, теоретичних пошуків радянського періоду та сучасних науковців-правників запропоновано етапізацію розвитку вчення про правовідносини: I. Етап становлення вчення про правовідносини (друга половина XIX ст. до 1917 р.) – вчені-юристи починають розробляти конструкцію юридичних відносин. Фактично вперше відбуваються спроби перенести розгляд правовідносин з виключно правозастосовчої площини в теоретичну. II. Ранньорадянський етап (починаючи з 1917 р. до середини 1930-х рр.) – характеризується революційністю у підходах до права, спробою створити нове право: революційне, пролетарське, соціалістичне. Швидкість впровадження нового права з теорії у практику пояснюється тим, що автори нових правових конструкцій були одночасно й тими, хто їх втілював у життя. III. Етап сталінського легізму (остаточно закріпився 1938 р. до середини 1950-х рр.) – характеризується утвердженням на державному рівні єдино правильного розуміння права, ліквідація будь-якого вільнодумства в теорії, пануючим визнається позитивістський підхід до розуміння права. IV. Етап формування теорії «чистих» правовідносин у теорії права (починаючи з кінця 1950-х рр. до другої половини 1970-х рр.). Здійснюються перші спроби переглянути «аксіоми» сталінського легізму, а також розпочинається процес синтезу й аналізу правовідносин у цілому та їх структурних елементів окремо, але в межах позитивістського підходу. Кристалізується вчення про «чисті» правовідносини. V. Етап трансформації методологічних підходів до вивчення правовідносин (з початку 1980-х рр. до початку 1990-х рр.) – завершується теоретичне опрацювання доктрини щодо правовідносин, сформована концепція самого правовідношення, виокремлені й описані його елементи. Розпочинається дослідження правовідносин із застосуванням не

тільки формально-логічного методу, але і загальнонаукової методології та залучення напрацювань інших наук, а саме: філософії, соціології та ін., що дає можливість отримати нові результати. Іншими словами, відбувається перехід від норми до методології. VI. Етап плюралізму наукових підходів у вивченні та визначенні правовідносин (з середини 1990-х рр. до середини 2000-х рр.) – характерною особливістю є зміна підходів до вивчення права загалом та правовідносин зокрема. Розпочинається домінування природно-правового підходу до права. «Чисті» правовідносини перестають бути першочерговими проблемами теорії права, більшість досліджень правовідносин зміщується у галузеві, підгалузеві правовідносини із широким застосуванням вчення про правовідносини. VII. Євроінтеграційний етап (починаючи з середини 2000-х рр. до сьогодні) – до ключових ознак цього етапу належать ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних прав та прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ратифікація Європейської соціальної хартії (переглянутої). Знаковою і найбільш яскравою ознакою цього етапу є підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році. Відповідно, Україна розпочинає процес реформування правової системи загалом та правовідносин зокрема на принципах європейського права та європейських стандартів, а також деімперативізації правових відносин.

У підрозділі 1.3. «Історико-правова ретроспектива пенсійного забезпечення: витоки, сучасність, тенденції» проаналізовано перші форми соціального та пенсійного забезпечення, їх зародження та розвиток.

На підставі вивчення історичних джерел доведено, що пенсійне забезпечення виникло у добровільній формі та тільки наприкінці XIX ст. було закріплено у нормі закону. Доведено, що прийняття соціально-забезпечувального законодавства відбувалося під впливом низки соціально-економічних та політичних факторів, а не завдяки добрій волі влади. До них відносяться: 1) демографічний фактор (йдеться про підвищення рівня тривалості життя); 2) індустріалізація виробництва в Європі і, як наслідок, виникнення нового соціального прошарку – робітничого класу. Крім цього, індустріалізація включає також і економічний ріст (підвищення рівня добробуту), приріст населення (особливо старшого віку і в містах), розвиток розподілу праці, формування безземельного робочого класу, зміна форм сімейного та суспільного життя; 3) урбанізація Європи, яка була наслідком індустріалізації, що вплинула на соціальні процеси; г) проголошення загального виборчого права у Європі. Доведено, що запровадження загального виборчого права та модернізація виборчих інститутів, де вони вже існували, суттєво вплинули і на активне, і на пасивне виборче право. Новий робітничий клас на соціальних гаслах обирав до парламентів тих осіб, які вимагали

проведення соціальних реформ, таким чином соціальні питання отримали політичне наповнення.

Аргументовано позицію, що у ХХІ ст. виникає необхідність переходу від патерналістичної моделі держави до неопатерналістичної. Сьогодні в Україні можна спостерігати зародження неопатерналістичної держави, в умовах якої соціальна функція здійснюється шляхом більш широкого застосування і з розширенням методів реалізації соціальної політики. Неопатерналістична держава – це модель активного сприяння громадянам забезпечувати самих себе через страхові механізми. Обстоюється позиція про необхідність переходу до соціальної моделі, яка базуватиметься на принципі самозабезпечення громадян, де держава відіграє роль адміністратора у процесах загальнообов'язкового соціального (пенсійного) страхування, створює умови для ефективного розвитку та діяльності приватного «соціального» (пенсійного) страхування і тільки в окремих випадках здійснює соціальний захист громадян, які цього потребують із об'єктивних причин.

У підрозділі 1.4. *«Поняття й ознаки пенсії та правовідносин у пенсійному забезпеченні в правовій доктрині»* сформульовано дефініцію правовідносин у пенсійному забезпеченні, здійснено їх класифікацію за різними підставами.

Доводиться, що пенсія – це, перш за все, категорія економічна, та її сутність ґрунтується на економічних принципах. Право є формою цього соціально-економічного явища. Широкий спектр наукових пошуків у теорії пенсійного забезпечення призвів до виникнення термінологічної плутанини, тому виникла необхідність розмежування понять «пенсійні правовідносини» та «правовідносини у сфері пенсійного забезпечення». Доведено, що ці поняття необхідно розглядати крізь призму видового та родового поняття, де «пенсійні правовідносини» (пенсійно-забезпечувальні) є одним, хоча і ключовим, елементом «правовідносин у сфері пенсійного забезпечення». Здійснено класифікацію правовідносин у сфері пенсійного забезпечення на такі види: соціально-страхові, процедурно-організаційні, процесуально-захисні, виконавчі (постпроцесуальні) відносини. Доведено, що пенсійні (матеріально-забезпечувальні) правовідносини не є самодостатніми. Йдеться про те, що вони передбачають право на отримання пенсії, натомість страхування, процедура призначення, призупинення, відновлення тощо, а також процес захисту цього права здійснюється в межах інших правовідносин.

Враховуючи наукові дослідження щодо правової, економічної, соціально-демографічної, морально-етичної складової пенсійного забезпечення, сформульовано власне визначення поняття «правовідносини у сфері пенсійного забезпечення» як урегульованих нормами пенсійного законодавства соціально-економічних відносин із страхування, призначення та виплати уповноваженими суб'єктами правоздатним суб'єктам пенсії

для реалізації останніми своїх прав і свобод та сприяння їхній соціальній захищеності, а у випадку спору – захисту останніх.

Другий розділ «Правовідносини у пенсійному забезпеченні крізь призму теорії систем» містить три підрозділи, в яких вперше у науці права соціального забезпечення досліджено пенсійне забезпечення з позицій системного підходу.

У підрозділі 2.1. «Пенсійне правовідношення як система» на основі напрацювань теоретиків права пенсійне правовідношення розглядається як система.

Доведено, що окреме пенсійне правовідношення незалежно від того, чи це солідарна пенсійна система, чи накопичувальна, чи недержавна, є мікросистемою. Йдеться про те, що структурні елементи правовідношення, які включають об'єкт, суб'єкти, зміст (правові зв'язки між суб'єктами як комплекс взаємних прав та обов'язків), утворюють самодостатню систему.

Здійснено класифікацію правовідносин-систем на прості та складні за критерієм кількості учасників цих правовідносин. До простих належать: пенсійні правовідносини, зокрема, за віком, за вислугою років, довічна пенсія, одноразова пенсійна виплата, пенсія на визначений строк. До складних відносяться такі: по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, довічна пенсія подружжя.

Сформульовано, що пенсійне правовідношення як система – це елемент системи вищого рівня (системи пенсійних правовідносин), що об'єднує взаємозалежні та взаємопов'язані суб'єкти, метою якого є реалізація права на пенсію.

У підрозділі 2.2. «Система пенсійних правовідносин» здійснено їх аналіз через групування окремих пенсійних правовідносин нижчого рівня у систему вищого рівня.

Беручи до уваги, що пенсійне забезпечення України є трирівневою системою, яка вибудована залежно від способу акумуляції та розподілу страхових внесків, запропоновано поділяти її за суб'єктним критерієм (залежно від отримувача пенсії) на загальне та спеціальне пенсійне забезпечення. Здійснено графічне зображення метаморфоз пенсійної системи до 01.06.2015 року та після, що дозволило спостерігати динамічність не тільки пенсійного законодавства (частота внесення змін), але і самої пенсійної системи (виникнення чи ліквідація тих чи тих спеціальних суб'єктів пенсіонування).

Зроблено загальний висновок, що період розширення та додаткової диференціації видів пенсійного забезпечення, а отже, і окремих видів пенсійних правовідносин завершився, натомість на сучасному етапі спостерігаються оптимізація та спрощення системи пенсійних правовідносин.

Визначено, що система пенсійних правовідносин – це різновид складної, багаторівневої, взаємозалежної та взаємопов'язаної соціально-правової

системи, елементами якої є пенсійні правовідносини як системи нижчого рівня, метою яких є реалізація правоздатною особою права на певний вид пенсії.

Акцентуючи увагу на правових зв'язках між суб'єктами, що, власне, і дозволяє говорити про наявність системи, останні класифіковано залежно від того, яку комунікаційну функцію вони виконують: виділено внутрішньосистемні, міжсистемні, зовнішньосистемні правові зв'язки.

У підрозділі 2.3. *«Система правовідносин у пенсійному забезпеченні»* вперше із застосуванням системного підходу проведено аналіз та узагальнення цих правовідносин.

Здійснено поділ усіх правовідносин у сфері пенсійного забезпечення на основні та додаткові. До основних віднесено ті правовідносини, без яких реалізація права на пенсію неможлива, а саме: пенсійно-страхові, процедурно-організаційні, пенсійно-забезпечувальні правовідносини. До додаткових відносяться правовідносини, які можуть і не виникнути, а реалізація права на пенсію відбудеться. Йдеться про процесуально-захисні та виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини у випадку порушення чи обмеження права на пенсію. До додаткових також необхідно віднести спадкові правовідносини, оскільки накопичувальна (II рівень) та недержавна (III рівень) пенсійні системи передбачають можливість спадкування несплаченої пенсії.

Основою диференціації правовідносин у сфері пенсійного забезпечення та викладенні її у вигляді системи є два критерії: функціональний (яка функція покладена на правовідносини) та темпоральний (дія правовідносин у часі). Обстоюється позиція, що пенсійна система має головну мету – забезпечення особи у разі настання страхового пенсійного випадку відповідним видом пенсії, проте для реалізації цієї мети необхідно вжити низку правових заходів відповідно до чинного законодавства. Оскільки у дисертаційному дослідженні розроблено концепцію комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, то, відповідно, і момент їх виникнення та момент їх припинення є різними, як правило, припинення одних є підставою для виникнення інших.

Третій розділ *«Структура правовідносин у пенсійному забезпеченні»* містить п'ять підрозділів, у яких досліджено структуру основних та додаткових правовідносин у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

У підрозділі 3.1. *«Теоретичні проблеми пенсійно-страхових правовідносин»* сформульовано й обґрунтовано концепцію комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення замість домінуючої у цей час концепції комплексного пенсійного правовідношення. В основі концепції лежить принцип пенсійного страхування, оскільки право на пенсію не є абсолютним, і для його реалізації необхідно виконати визначений законом алгоритм, який і передбачає концепція комплексу правовідносин. Це

зумовлено об'єктивними обставинами, відмовою від аліментарності та прямою залежністю розміру пенсії від розміру пенсійних страхових внесків.

Обґрунтовано позицію, що право на пенсію повинне бути забезпеченим, оскільки саме по собі воно не виникне, а отже, пенсійно-страхові правовідносини у сфері пенсійного забезпечення є першою обов'язковою стадією пенсійного процесу, тобто руху до отримання пенсійної виплати.

Сформульовано поняття пенсійного страхування як особливого виду соціально-економічного, особистого страхування, що базується на засадах загальнообов'язковості та добровільності, об'єктом якого є пенсійно-страховий випадок, настання якого дає право особі на отримання пенсійної виплати.

Враховуючи трирівневість пенсійної системи України, а також запровадження диспозитивного методу правового регулювання, пенсійно-страхові відносини розглядаються крізь призму волевиявлення суб'єкта. Отже, пенсійно-страхові правовідносини можна поділити на загальнообов'язкові та добровільні; перші включають ті, що виникають з норм закону – нормативні (солідарна та накопичувальна пенсійна системи), другі виникають з цивільного договору (недержавне пенсійне забезпечення).

Досліджено пенсійно-страхові правовідносини на трьох рівнях пенсійної системи України, враховуючи відмінності у методах правового регулювання, встановлено, що їм притаманна єдина мета – забезпечення права на пенсію або, іншими словами, забезпечення пенсійної правоздатності. Доведено, що тільки на стадії пенсійного страхування всі суб'єкти повинні володіти правосуб'єктністю. Визначено темпоральні межі пенсійно-страхових правовідносин: моментом виникнення є здійснення першого пенсійного внеску, моментом припинення – настання пенсійно-страхового випадку (досягнення пенсійного віку, отримання інвалідності, втрата годувальника тощо). Об'єктом досліджуваних правовідносин є передбачувана чи непередбачувана, часткова чи повна втрата матеріального забезпечення (заробітна плата, дохід). Акцентовано увагу на тому, що пенсійно-страхові правовідносини є найбільш тривалою стадією пенсійного процесу.

У *підрозділі 3.2. «Процедурно-організаційні правовідносини у пенсійному забезпеченні»* досліджено теоретичні та практичні питання цієї стадії пенсійного процесу.

Доведено, що процедурно-організаційні правовідносини покликані підтвердити пенсійну правоздатність як необхідну умову для початку здійснення пенсійних виплат. Обґрунтовано тезу, що цей вид правовідносин відіграє ключову роль при оформленні пенсії та характеризується високим рівнем формалізму.

Встановлено, що у процедурно-організаційних правовідносинах реалізується комплекс заходів організаційного характеру, що визначається

законодавством або договором, метою якого є досягнення позитивного результату при здійсненні права на пенсію.

Встановлено, що процедурно-організаційні правовідносини, незалежно від рівня пенсійної системи, можуть бути вольовими або невольовими, а також можуть виникати на різних стадіях пенсійного процесу. Ця класифікація пенсійно-процедурних правовідносин проведена залежно від їх спрямованості стосовно: пенсійного страхування; підтвердження пенсійної правоздатності; виплати пенсії; припинення пенсійних виплат; оскарження дій районних управлінь Пенсійного фонду України до вищестоящих органів виконавчої влади. Обґрунтовано примат пенсійної правоздатності над дієздатністю на усіх стадіях пенсійного процесу, за винятком пенсійного страхування.

Доведено, що об'єктом процедурно-організаційних правовідносин стосовно підтвердження пенсійної правоздатності є повний юридичний склад, який можна визначити як пенсійну справу, що є матеріалізованим юридичним складом процедурно-організаційних правовідносин. Момент припинення процедурно-організаційних правовідносин залежить від стадії, на якій можуть бути: настання страхового випадку, початок здійснення пенсійної виплати тощо.

Враховуючи сучасний розвиток інформаційних технологій, запропоновано низку змін до законодавства у частині надання можливості обрахунку попереднього розміру пенсії незалежно від стадії пенсійного процесу, на якому перебуває особа. Обґрунтовано доцільність надання альтернативного способу звернення до органів ПФУ для призначення пенсії, а саме, подання заяви в електронному вигляді.

У роботі проаналізовано процедурно-організаційні правовідносини у контексті реалізації права на пенсію особами, які проживають на тимчасово окупованій території (Автономна Республіка Крим та Донецька і Луганська області).

Аргументовано доведено, що оскарження дій районних управлінь Пенсійного фонду України до вищестоящих органів виконавчої влади є процедурно-організаційними правовідносинами і не можуть визначатися як процесуальні, оскільки визначаються нормами матеріального права та здійснюються у позасудовому порядку.

У *підрозділі 3.3. «Пенсійно-забезпечувальні правовідносини у пенсійному забезпеченні»* проаналізовано завершальну стадію пенсійного процесу – виплату пенсії.

Окремо розглянуто доктринальні та правозастосовчі проблеми пенсійно-забезпечувальних правовідносин за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, у накопичувальній та недержавній пенсійних системах.

Беручи за основу правову позицію Європейського суду з прав людини, обстоюється теза, що пенсія – це майно, навіть за умови, якщо вона ще не

виплачена і її необхідно розглядати як майнове право. Також наголошується на тому, що пенсія повинна сприяти задоволенню прав і свобод особи, що відповідає принципу соціальної справедливості, а не бути тільки засобом до існування.

Детальний аналіз пенсійного-забезпечувальних правовідносин у зв'язку з втратою годувальника виявив низку практичних проблем у частині надання повної цивільної дієздатності особі та її правових наслідків. Зроблено висновок, що отримання повної цивільної дієздатності (емансипація) шляхом працевлаштування та початок підприємницької діяльності не є підставою для припинення виплати пенсії особі у зв'язку із втратою годувальника, проте є підставою для органів Пенсійного фонду України перевірити факт утриманства, тобто чи дохід працевлаштованого є достатнім для свого матеріального забезпечення самостійно. У такому разі орган Пенсійного фонду України звертається до суду в порядку окремого провадження, а суд на підставі п. 2 ч. 2 ст. 234 Цивільного процесуального кодексу України може припинити виплату пенсії.

До позбавлення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника можуть призвести такі факти: 1) повторне одруження одного із подружжя (вдова/вдівець); 2) одруження неповнолітньої особи, що призводить до набуття повної цивільної дієздатності (емансипація).

Не погоджуючись із правовою позицією Верховного Суду України у частині невизнання права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника в осіб, які спільно проживали, були пов'язані спільним побутом (перебували у цивільному шлюбі), запропоновано вдосконалити пенсійне законодавство та доповнити суб'єктний склад осіб, які мають право на пенсію особами, які хоча і не були одружені, але спільно проживали.

Проаналізовано особливості пенсійно-забезпечувальних правовідносин у накопичувальній та недержавній пенсійних системах.

У *підрозділі 3.4. «Процесуально-захисні правовідносини у пенсійному забезпеченні»* здійснено аналіз теоретичних та практичних проблем захисту особою права на пенсію.

З'ясовано, що звернення до суду для захисту права на пенсію виникло після проголошення незалежності України; у радянський період існувала тільки позасудова форма, що передбачала звернення до відповідних комісій при органах соціального забезпечення. Це дозволило вкотре розмежувати поняття процедури та процесу, оскільки у радянській науковій літературі і сьогодні відбувається їх підміна. Процесуально-захисні правовідносини можуть існувати виключно в межах процесуального права і стосуються захисту права на пенсію в суді.

За останні десятиліття у доктрині права соціального забезпечення сформувалися три напрями наукової дискусії щодо захисту права на пенсію

в суді. Йдеться про створення спеціалізованих соціальних (соціально-трудових) судів; виокремлення спеціального виду процесуальних норм щодо захисту права на соціальне чи пенсійне забезпечення; збереження та вдосконалення чинного порядку захисту права на пенсію. Підтримано позицію про достатність захисту права на пенсію в межах адміністративної юстиції (якщо йдеться про пенсію у солідарній пенсійній системі) та судів загальної юрисдикції (якщо йдеться про пенсію у накопичувальній чи недержавній пенсійній системі).

Доведено, що матеріалізованим об'єктом процесуально-захисних правовідносин є пенсійна справа, до якої включені всі матеріали, від яких залежить прийняття судом рішення.

Сформульовано авторське визначення пенсійного спору у солідарній пенсійній системі, а саме, що це публічно-правовий спір, який характеризується як розбіжності, що виникли між суб'єктами на стадії пенсійно-страхових, процедурно-організаційних та пенсійно-забезпечувальних правовідносин у пенсійному забезпеченні, які вирішуються в судовому порядку.

Доведено, що метод правового регулювання пенсійно-страхових відносин не може впливати на юрисдикцію вирішення спорів у пенсійному забезпеченні. Обгрунтовано, що спори, які виникатимуть після запровадження накопичувальної пенсійної системи, у якій домінує імперативний метод правового регулювання, будуть вирішуватися у судах загальної юрисдикції та в порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України. Пенсійні спори, які виникають щодо недержавного пенсійного забезпечення, також вирішуються у судах загальної юрисдикції.

У підрозділі 3.5. *«Виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини у пенсійному забезпеченні»* розглянуто питання виконання судових рішень у пенсійних спорах.

Враховуючи негативну тенденцію невиконання управліннями Пенсійного фонду України рішень суду, за результатами розгляду пенсійних справ уперше в науці права соціального забезпечення доведено доцільність включення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин до пенсійного процесу. Обгрунтовано позицію, що цей різновид правовідносин є факультативним і виникає тільки за умови невиконання судового рішення у належний строк.

Доведено, що в разі порушення права на пенсію і, як наслідок, її не виплати або виплати в неповному обсязі, призводять до припинення чи часткового припинення пенсійного забезпечення. Відносини з виплати призупиняються на час пенсійного спору, а в разі позитивного рішення суду вони відновлюються. Загалом рішення суду достатньо для повного чи часткового відновлення права на пенсію. Проте, як свідчить практика, тільки рішення суду не завжди буває достатньо, тому для відновлення права

на призначення (виплату) пенсії необхідним є виконавче провадження як правовий механізм виконання судових рішень.

Одноєю з причин невиконання рішень суду є недостатність коштів, необхідних для відновлення права на пенсію. Це питання було предметом розгляду Європейського суду з прав людини, куди звернулися 116 громадян України і Судом було встановлено, що такий аргумент, як відсутність коштів на рахунках Пенсійного фонду України є неприйнятним і не може бути причиною відмови особі у відновленні права на пенсію. Натомість гострій критиці у роботі піддано правову позицію Верховного Суду України, який дійшов протилежного висновку і визнав факт порушення права особи на пенсію з причин відсутності коштів прийнятним. Обґрунтовано, що така позиція спотворює правову природу права на пенсію, що призводить до підміни понять належного права та механізму забезпечення цього права.

Наголошено, що рішення суду може мати формальну і матеріальну складову, моментом припинення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин у сфері пенсійного забезпечення є факт виконання судового рішення, який може мати також дві форми: (1) матеріальну – початок виплати пенсії або виплати її у більшому розмірі тощо; (2) формальну – врахування чи визнання того чи того факту таким, що має юридичне значення і є підставою для підтвердження пенсійної правоздатності особи (підтвердження спеціального чи страхового стажу, факту утриманства, визнання незаконною відмову у проведенні перерахунку пенсії тощо).

Четвертий розділ «Проблеми застосування пенсійного законодавства» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено вплив та значення судових рішень на пенсійне забезпечення в Україні.

У підрозділі 4.1. *«Роль Конституційного Суду України у застосуванні пенсійного законодавства»* проаналізовано правові позиції цього Суду, що сприяли вдосконаленню пенсійного забезпечення.

Обґрунтовано позицію, що рішення Конституційного Суду України суттєво впливають на розвиток правового регулювання та теорії пенсійного забезпечення. Наголошується на недосконалості механізму реалізації рішень Конституційного Суду України, оскільки внесення Верховною Радою України змін до законів є доволі складною процедурою.

Зроблено висновок, що в застосуванні пенсійного законодавства конституційна юстиція розвивається у трьох напрямках: 1) щодо підтвердження наявності права – його існування в матеріальних нормах пенсійного законодавства (йдеться про право на пенсію в осіб, які виїжджають на постійне місце проживання за кордон); 2) щодо якісного наповнення права, тобто не тільки про наявність права, і його кількісних та якісних показників (йдеться про питання обмеження максимального розміру пенсії); 3) щодо підсудності пенсійних справ – визначення адміністративної підсудності для

справ із захисту пенсійних прав (йдеться про те, що питання підсудності не зразу було чітко визначеним у законодавстві і тільки Конституційний Суд України визначив остаточну підсудність пенсійних спорів).

Підтримано позицію, що конституційна юстиція не є «священною» і не може існувати за межами загальнонаціонального, економічного, соціального чи іншого контексту, в якому перебуває країна. Зрештою, судді Конституційного Суду України також є громадянами країни, які керуються при тлумаченні норм, окрім норм Конституції України, власною правовою свідомістю та культурою, а отже, можуть допускати помилки. Якщо виходити з формально-юридичного тлумачення положень ст. 22 Конституції України, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод, то в Україні не можна провести реформу у будь-якій сфері.

У підрозділі 4.2. «Рішення Європейського суду з прав людини та їх значення під час реалізації права на пенсію» проаналізовано значення рішень цього Суду та запропоновано правові інструменти для інтеграції європейських соціальних стандартів в українське законодавство.

Встановлено, що Європейський суд з прав людини, на відміну від Конституційного Суду України, не може безпосередньо впливати на пенсійне законодавство. Його основним завданням є інтерпретація норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідності національного законодавства цим нормам.

Проаналізовано першу пенсійну справу «Пічкур проти України» щодо виплати пенсії особі, яка емігрувала. Беручи за основу положення Конвенції, а також власні рішення попередніх років, суд задовольнив позовні вимоги щодо виплати А. Пічкуру пенсії за віком.

Здійснено аналіз правового статусу рішень Європейського суду з прав людини стосовно України та інших країн. З одного боку, рішення проти України, які набрали чинності, повинні бути виконані і фактично набувають статусу джерела права, що з позиції науки права соціального забезпечення підтримується. З іншого боку, обґрунтовується думка, що становленню України як правової, європейської держави сприятиме визнання рішень Європейського суду з прав людини загалом, а не тільки щодо України, преюдиціальними. Такий крок ще більше інтегрує Україну в загальноєвропейську систему цінностей та підходів до розуміння права.

У підрозділі 4.3. «Адміністративна юстиція як індикатор ефективності пенсійного законодавства» висвітлено найактуальніші питання судової практики з пенсійних справ.

Підтримано позицію, що найкращим індикатором ефективності законодавства є судова практика. Враховуючи той факт, що спори у соціальній сфері займають друге місце після спорів про оподаткування у загальній

кількості спорів в адміністративній юстиції, є необхідність встановлення головних причин звернення до суду. Вказано, що в більшості випадків – це недосконалість пенсійного законодавства та порушення пенсійного законодавства органами Пенсійного фонду України, яке, зокрема, зумовлене колізіями та прогалинами.

На підставі аналізу загальних засад адміністративної юстиції у сфері пенсійного забезпечення та статистичних даних щодо кількості пенсійних спорів, зроблено висновок про надання постановам Пленумів Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів статусу джерела права. Право як регулятор суспільних відносин має, у першу чергу, сприяти вільному розвитку людини, реалізації нею своїх прав та свобод. Якщо нормативно-правових актів (матеріального права) для цього недостатньо, то ситуацію можна вдосконалити узагальненням судової практики вищими судами. Проте, йдеться не про прецедент суддів першої інстанції, як у країнах загального права, а про надання статусу джерела права узагальненням судової практики у формі постанов Пленумів Вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України. Такий підхід дозволить подолати прогалини та колізії у законодавстві, а також конкретизувати правові норми.

На матеріалах судової практики проаналізовано проблему встановлення фактів, що мають юридичне значення у суді виявлено труднощі у пенсійному забезпеченні наукових (науково-педагогічних) працівників, військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інших видів спеціального пенсійного забезпечення.

Особливу увагу звернено на вдосконалення судової практики на рівні апеляційних адміністративних судів як один із способів покращення застосування пенсійного законодавства. Наголошено на важливості методологічних роз'яснень, які надаються апеляційними судами судам першої інстанції у пенсійних справах і сприяють справедливому та правильному вирішенню пенсійних спорів.

ВИСНОВКИ

У дисертації комплексно досліджено проблему правовідносин у пенсійному забезпеченні України із застосуванням соціологічного підходу та широкого інструментарію методів юридичної науки. Відповідно до мети і завдань дисертаційного дослідження, висвітлено основні проблеми теорії пенсійного забезпечення і зроблено такі висновки:

1. Основними етапами становлення, розвитку та новочасного стану вчення про правовідносини є: I. Етап становлення вчення про правовідносини (друга половина XIX ст. до 1917 р.). II. Ранньорадянський етап (починаючи

з 1917 р. до середини 1930-х рр. XX ст.). III. Етап сталінського легізму (остаточно закріпився 1938 р. до середини 1950-х рр.). IV. Етап формування теорії «чистих» правовідносин у теорії права (починаючи з кінця 1950-х рр. до другої половини 1970-х рр.). V. Етап трансформації методологічних підходів до вивчення правовідносин (з початку 1980-х рр. до початку 1990-х рр.). VI. Етап плюралізму наукових підходів у вивченні та визначенні правовідносин (з середини 1990-х рр. до середини 2000-х рр.). VII. Євроінтеграційний етап (починаючи з середини 2000-х рр. до сьогодення).

2. До факторів, що сприяли виникненню та розвитку у формі норми закону соціального забезпечення загалом та пенсійного забезпечення зокрема, відносяться: демографічний фактор, який вплинув на підвищення рівня тривалості життя; індустріалізація виробництва в Європі, що обумовила виникнення нового соціального прошарку – робітничого класу; урбанізація Європи, що була наслідком індустріалізації, яка вплинула на соціальні процеси; проголошення загального виборчого права в Європі, що сприяло актуалізації соціальних питань на рівні парламентів.

3. Класифікацію етапів розвитку «держави добробуту» Енса Альбера, яка передбачає: 1 етап – передісторія (1600–1800 рр.): центральною ідеєю «держави добробуту» був політичний контроль над бідними; 2 етап – початок (1800–1914 рр.): центральною ідеєю було соціальне страхування для інтегрованих працівників, які об'єднані в профспілки; 3 етап – розширення (1918–1960 рр.): головною ідеєю були соціальні послуги як елемент громадянства; 4 етап – пришвидшення (1960–1975 рр.): головна мета – покращення якості життя; 5 етап сповільнення (1975–1990 рр.) варто доповнити 6 етапом (сучасний) – збереження досягнень у соціальній сфері (1990 р. – наш час), зокрема за рахунок перепокладання соціальних обов'язків з держави на роботодавця або особу. Україна проходить період, коли ознаки і 4 етапу (пришвидшення), і 5 етапу (сповільнення), і сучасного, 6 етапу (збереження та перепокладання) виявляються одночасно і враховуються при реформуванні соціальної сфери загалом та пенсійного забезпечення зокрема.

4. Несправедливе пенсійне забезпечення не тільки порушує право на пенсію, а й інші конституційні права: (а) право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 22); (б) принцип рівності внаслідок того, що містить цілу низку дискримінаційних положень, які призводять до необґрунтованої диференціації, системи пільг та привілеїв (ст. 24); (в) право на повагу до своєї гідності (ст. 28); (г) обмежує свободу пересування (ст. 33); (р) право на соціальний захист (ст. 46); (д) право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); (е) право на достатній життєвий рівень (ст. 48); (є) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49).

5. Пенсії як соціально-правовій категорії притаманна економічна сутність. Функцією права є закріплення економічних формул у формі закону.

Очевидними стають причини динамічності пенсійного законодавства, оскільки економічний розвиток безпосередньо впливає на пенсійну систему. Перехід економіки від адміністративно-планової до ринкової, економічні кризи, глобальні економічні процеси – усе це відображається на пенсійному забезпеченні загалом та правовідносинах у цій сфері зокрема.

6. Необхідним є здійснення переходу від патерналістичної моделі держави до неопатерналістичної. Ця тенденція немінуча, і, хоча досить повільно, але держава відходить від моделі патерналізму, що трактується як матеріальне забезпечення всіх без винятку осіб, які зазнали несприятливих наслідків соціальних ризиків у формі прямих виплат із державного бюджету. У новочасних умовах соціальна функція здійснюється шляхом більш широкого застосування і з розширенням методів реалізації соціальної політики, в основі яких попередження соціальних ризиків. Держава не виконує функцію «підкувальника», а через органи спеціальної компетенції акумулює, інвестує соціальні внески і за наявності соціального ризику забезпечує осіб їх страховими виплатами у формі пенсій, фактично виконуючи функцію адміністрування акумульованих коштів.

7. До основних тенденцій, які формуватимуть соціальну політику в державі найближчим часом, належать: (1) пошук балансу інтересів держави та суспільства; (2) зміна режиму привілеїв для еліт на режим рівних прав для всіх; (3) перехід від патерналістичної держави до неопатерналістичної; (4) запровадження європейських стандартів пенсійного забезпечення; (5) конвергенція публічного та приватного правового регулювання у пенсійному забезпеченні; (6) дерегуляція соціальної сфери загалом та пенсійного забезпечення зокрема; (7) інформатизація пенсійної системи.

8. Поняття «пенсійні правовідносини» та «правовідносини у сфері пенсійного забезпечення» необхідно розмежовувати. Пенсійні (пенсійно-забезпечувальні) правовідносини є одним, хоча і ключовим елементом правовідносин у пенсійному забезпеченні, останні ж, включають в себе: соціально-страхові, процедурно-організаційні, пенсійно-забезпечувальні, процесуально-захисні, виконавчі (постпроцесуальні) відносини. Крім цього, пенсійні (пенсійно-забезпечувальні) правовідносини не є самодостатніми. Вони передбачають право на отримання пенсії, натомість страхування, процедура призначення, призупинення тощо, а також процес захисту цього права здійснюється в межах інших правовідносин.

9. Концепція комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення є протиположною домінуючій у науці ідеї комплексного пенсійного правовідношення. Основними ознаками оновлення теорії правовідносин у сфері пенсійного забезпечення є: запровадження пенсійно-страхових механізмів; відмова від принципу аліментарності пенсійного забезпечення; часткове роздержавлення пенсійної системи; можливість захисту

пенсійних прав у суді тощо. Крім цього, правовій конструкції пенсійного правовідношення відводилося і продовжує відводитися місце тільки забезпечення.

Окремо слід виділяти дві групи правовідносин: основні та додаткові. Під основними необхідно розуміти комплекс правовідносин різної галузевої належності, які поєднують імперативний та диспозитивний методи правового регулювання, є базовими та без яких не може виникнути право на пенсію, а в разі його виникнення не може бути реалізованим.

До основних належать: (а) пенсійно-страхові правовідносини (забезпечення права на пенсію); (б) процедурно-організаційні правовідносини (сприяння реалізації права на пенсію); (в) пенсійно-забезпечувальні правовідносини (безпосереднє здійснення права на пенсію).

Додаткові правовідносини у сфері пенсійного забезпечення необхідно розуміти як комплекс правовідносин, що є необов'язковими, не можуть існувати автономно від основних правовідносин і виникають тільки тоді, коли особа не може реалізувати право на пенсію за допомогою основних правовідносин. Кінцевою метою додаткових правовідносин, як і основних, є реалізація особою права на пенсію. До додаткових належать правовідносини, які виникають тільки за умови наявності спору між особою та органом Пенсійного фонду України, тобто у разі порушення права на пенсію. Серед таких правовідносин варто виділяти: (а) процесуально-захисні (захист порушеного права в суді); (б) виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини (виконання рішення суду та відновлення порушеного права).

10. До комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення необхідно включати також виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини. Вони є факультативними і виникають тільки за наявності процесуально-захисних правовідносин. Це важлива ознака, яка відрізняє виконавчі (постпроцесуальні) та процесуально-захисні правовідносини від інших правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. Якщо на будь-якій стадії пенсійного процесу виникає спір, то ці правовідносини зупиняються, їх рух може бути відновлений тільки за рішенням суду, яке повинне бути виконано відповідно до норм виконавчого законодавства.

11. Пенсійне забезпечення – це процес, який включає різні стадії: забезпечення права на пенсію, оформлення права на пенсію (підтвердження пенсійної правоздатності), здійснення права на пенсію (отримання пенсійної виплати). Якщо право на пенсію порушується, то пенсійний процес може включати стадії захисту та відновлення права. Усі стадії пенсійного процесу співпадають із наявним комплексом правовідносин у пенсійному забезпеченні, що є природним, оскільки кожна стадія можлива тільки за умови наявності правових механізмів взаємодії суб'єктів.

12. Правові зв'язки в пенсійній системі доцільно класифікувати залежно від комунікаційної функції, яку вони виконують. Слід виділяти

внутрішньосистемні, міжсистемні та зовнішньосистемні правові зв'язки. Внутрішньосистемні правові зв'язки – йдеться про зв'язки на рівні одиничного пенсійного правовідношення (за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника); вони в межах одного правовідношення пов'язують суб'єктів останнього між собою і не виходять за його межі. Міжсистемні правові зв'язки – ті правові зв'язки, які існують між правовідносинами як системами. Ілюстрацією цих правових зв'язків є співвідношення між пенсійними правовідносинами за віком як системи, пенсійних правовідносин по інвалідності як системи та пенсійних правовідносин у зв'язку з втратою годувальника як системи на підставі спільності для цих правовідносин страхового та трудового стажу, залежності розміру пенсії тощо. Зовнішньосистемні правові зв'язки – це ті правові зв'язки, які виникають не просто між правовідносинами як системами, а ті, що виникають між системами вищого рівня. Йдеться про правові зв'язки між загальною ста спеціальною системами пенсійного забезпечення.

13. Функції правовідносин як критерій комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення розділено на: (а) правозабезпечувальну функцію для пенсійно-страхових правовідносин; (б) організаційно-супровідну функцію для процедурно-організаційних правовідносин; (в) пенсійно-забезпечувальну функцію при здійсненні пенсійних виплат; (г) захисну функцію, що властива процесуально-захисним правовідносинам; (ґ) відновлювальну функцію, яка передбачає відновлення права на пенсію, що було порушене, для виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин.

14. Пенсійний процес є алгоритмом пенсійного забезпечення, важливе місце в ньому займає час, тобто темпоральний аспект. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення вибудовані за принципом «*a principio usque ad finem*» (від початку до кінця), тобто від моменту страхування і до моменту здійснення пенсійної виплати. Простежується логічний ряд основних правовідносин: (1) пенсійно-страхові – (2) процедурно-організаційні – (3) пенсійно-забезпечувальні. Якщо ж для реалізації права на пенсію виникають перешкоди, то право на пенсію порушується, а, отже, залежно від причин наведений логічний ряд може бути продовжений такими правовідносинами: (4) процесуально-захисними – (5) виконавчими (постпроцесуальними) – (3) пенсійно-забезпечувальними.

15. Пенсійне страхування – це особливий вид соціально-економічного, особистого страхування, що базується на засадах загальнообов'язковості та добровільності, об'єктом якого є пенсійно-страховий випадок, настання якого дає право особі на отримання пенсійної виплати.

16. Мета пенсійних правовідносин та правовідносин у сфері пенсійного забезпечення не співпадає. Комплексові правовідносини у сфері пенсійного забезпечення властива одна об'єднуюча мета – реалізація особою права

на пенсію у повному обсязі. Якщо ж говорити про мету правовідносин у пенсійному забезпеченні окремо, то можна побачити, що, крім загальної, об'єднуючої мети, їм притаманна окрема, чітко визначена мета, яка властива тільки тому чи тому виду правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. Таким чином, слід визначити мету різних видів правовідносин у сфері пенсійного забезпечення: для пенсійно-страхових правовідносин – це не реалізація права на пенсію, а його забезпечення через пенсійно-страховий механізм, незалежно від методу правового регулювання, для того, щоб у майбутньому особа могла реалізувати це право; для процедурно-організаційних правовідносин – позитивне рішення органу Пенсійного фонду України або ж інших установ, які підтверджують пенсійну правоздатність особи; для пенсійно-забезпечувальних правовідносин – здійснення пенсійних виплат Пенсійним фондом України; для процесуально-захисних правовідносин – захист порушеного права на пенсію; для виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин – виконання рішення суду і водночас відновлення порушеного права на пенсію.

17. Правосуб'єктність сторін у пенсійному забезпеченні залежно від правовідносин може бути різною. Ключовим суб'єктом правовідносин у сфері пенсійного забезпечення є особа. З усього комплексу правовідносин тільки у пенсійно-страхових правовідносинах особі необхідно бути правоздатною та дієздатною, тобто мати правосуб'єктність. Натомість в інших правовідносинах, зокрема процедурно-організаційних, пенсійно-забезпечувальних, у разі порушення права на пенсію – процесуально-захисних та виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин, особі достатньо бути правоздатною. Таким чином, можна стверджувати про примат пенсійної правоздатності у сфері пенсійного забезпечення над дієздатністю.

18. Важливим аспектом правовідносин у пенсійному забезпеченні є момент їхнього виникнення та момент їхнього припинення. Це зумовлено тим, що кожному правовідношенню притаманні свої часові межі, і припинення одного може бути підставою для виникнення іншого. Моментом виникнення пенсійно-страхових відносин у солідарній пенсійній системі є початок страхових внесків. Моментом припинення є настання пенсійно-страхового випадку. Моментом виникнення процедурно-організаційних правовідносин є момент звернення особи до органу Пенсійного фонду України. Моментом припинення процедурно-організаційних правовідносин є призначення пенсії. Момент виникнення пенсійно-забезпечувальних відносин є початком здійснення пенсійної виплати. Момент виникнення процесуально-захисних правовідносин є подання позовної заяви до суду. Моментом припинення процесуально-захисних правовідносин є набрання законної сили рішення суду в адміністративній (пенсійній) справі. Момент виникнення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин у пенсійному забезпеченні залежить

від результативної частини рішення суду. Момент припинення виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин у пенсійному забезпеченні є виконання рішення суду.

19. Слід висловити критичні зауваження стосовно проекту Закону щодо продовження пенсійної реформи (реєстр. номер № 2767) у частині виокремлення певної категорії суб'єктів, а саме: народних депутатів України, їхніх помічників-консультантів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, оскільки ця діяльність може обмежитися тільки одним строком перебування в парламенті чи в міських/обласних радах. На час повноважень народного депутата України, зайнятості на посаді помічника-консультанта чи роботи в органах місцевого самоврядування доцільно цей період зараховувати до стажу державної служби і окремо цих суб'єктів не виділяти. Таким чином, пункти г), д) і е) частини п'ятої ст. 115 проекту Закону необхідно виключити.

20. Сучасний світ уже не можна уявити без інформаційних технологій. Подача документів для оформлення пенсії здійснюється особисто. Враховуючи сучасний стан технологій, необхідно запровадити альтернативу особистій подачі документів і надати можливість потенційним пенсіонерам подавати документи та заповнені заяви в електронному вигляді на сайті управління Пенсійного фонду України. З часом електронна форма переважатиме над особистим прийомом. Ця альтернатива є викликом часу і має такі характеристики: (1) зручність у користуванні для потенційних пенсіонерів; (2) відсутність необхідності стояти в чергах; (3) оптимізацію роботи самих працівників районних управлінь Пенсійного фонду України. Отже, пп. 1.1. п. 1 постанови правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 25.11.2005 р. № 22-1 необхідно доповнити словами «або в електронній формі на офіційному сайті районного управління Пенсійного фонду».

21. Надання повної цивільної дієздатності (емансипація) неповнолітній особі шляхом працевлаштування та початок підприємницької діяльності не є підставами для припинення виплати пенсії особі у зв'язку з втратою годувальника, проте є підставами для районного управління Пенсійного фонду України перевірити факт утримання, тобто те, чи дохід працевлаштованого є достатнім для самостійного матеріального забезпечення. У такому разі районне управління Пенсійного фонду України звертається до суду в порядку окремого провадження, а суд на підставі п. 2 ч. 2 ст. 234 Цивільного процесуального кодексу України може припинити виплату пенсії.

22. До позбавлення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, тобто припинення пенсійного-забезпечувальних правовідносин, можуть

привести: факт повторного одруження одного з подружжя (вдови/вдівця), а також факт одруження неповнолітньої особи до досягнення повноліття, наслідком чого є набуття повної цивільної дієздатності шляхом емансипації.

23. Пенсійний спір у солідарній пенсійній системі – це публічно-правовий спір, який характеризується як розбіжності, що виникли між суб'єктами на стадії пенсійно-страхових, процедурно-організаційних та пенсійно-забезпечувальних правовідносин у пенсійному забезпеченні. Пенсійні спори доцільно класифікувати залежно від стадій їх виникнення.

24. Правове регулювання пенсійно-організаційних процедур потребує вдосконалення у напрямку посилення прозорості в частині надання особам можливості самостійно здійснювати якщо неточний, то приблизний обрахунок розміру пенсії. У зв'язку з цим необхідно доповнити ст. 16 «Права та обов'язки застрахованої особи» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» окремим пунктом у такій редакції: «отримувати безоплатно відомості, внесені до її персональної облікової картки з системи персоніфікованого обліку щодо попереднього розміру пенсії».

25. Першочерговими проблемами у сфері пенсійного забезпечення, які потребують негайного вирішення, є: (а) створення єдиного реєстру пенсіонерів і пенсійних справ; (б) налагодження співпраці з органами РАЦСу про обмін даними про померлих; (в) посилення відповідальності осіб, які отримують пенсію замість померлих родичів; (г) посилення відповідальності посадових осіб, які допустили продовження виплати пенсії після смерті пенсіонера; (г) перехід на отримання пенсії на банківські картки; (д) закріплення обов'язку членів сімей померлого або його законних представників подавати відповідну інформацію до районних управлінь Пенсійного фонду України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія / М.М. Шумило. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 680 с.

Рецензії: Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми правовідносин у теорії пенсійного забезпечення – ключовий напрямок для дослідження / О.М. Ярошенко // Право України. – 2016. – № 4. – С. 186-187.

Венедіктов С.В. Новітні підходи до вивчення правовідносин у пенсійному забезпеченні України / С.В. Венедіктов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2016. – № 4. – С. 56-57.

Наукові статті у фахових виданнях:

1. Шумило М.М. Криза джерел права соціального забезпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства / М.М. Шумило // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 281-286.

2. Шумило М.М. Принципи пенсійного забезпечення / М.М. Шумило // Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Серія «Правознавство». – 2010. – Т. 15. – Вип. 1. – С. 112–117.
3. Шумило М.Н. Нарушение пенсионного законодательства на этапе процедурных пенсионных правоотношений должностными лицами органов специальной компетенции / М.Н. Шумило // Социальное и пенсионное право. – 2010. – № 2. – С. 13–16.
4. Шумило М.М. Підстави виникнення пенсійних правовідносин / М.М. Шумило // Юридична наука. – 2011. – № 1(1). – С. 135–138.
5. Шумило М.М. Досвід кодифікації пенсійного законодавства з моменту проголошення незалежності України / М.М. Шумило // Правова держава. – 2011. – Вип. 22. – С. 54–59.
6. Шумило М.М. Розвиток науки права соціального забезпечення на сучасному етапі / М.М. Шумило // Держава і право. – 2011. – Вип. 53. – С. 344–351.
7. Шумило М.М. Пенсійний вік як юридичний факт в пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Серія «Правознавство». – 2011. – Т. 16. – Вип. 15. – С. 147–154.
8. Шумило М.Н. Аксиоматический метод и правовые аксиомы при исследовании проблем социального обеспечения / М.Н. Шумило // Трудовое право России и за рубежом. – 2011. – № 2. – С. 37–41.
9. Шумило М.Н. Современное состояние пенсионного законодательства в Украине / М.Н. Шумило // Социальное и пенсионное право. – 2011. – № 4. – С. 38–40.
10. Шумило М.М. Правовідносини в пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Правова держава. – 2012. – Вип. 23. – С. 313–319.
11. Шумило М.М. Пенсійне забезпечення державних службовців: спроба «реформування» / М.М. Шумило // Право України. – 2012. – № 6. – С. 86–92.
12. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту / М.М. Шумило // Часопис Хмельницького університету управління та права «Університетські наукові записки». – 2012. – № 3 (43). – С. 243–249.
13. Шумило М.Н. Пенсионната система на Украйна: проблеми на реформата / М.Н. Шумило // Съвременно право (Списание Софийският университет „Св. Климент Охридски«). – 2012. – № 5. – С. 15–22.
14. Шумило М.М. Демографічні зміни як чинник реформування пенсійної системи України / М.М. Шумило // Правова держава. – 2013. – Вип. 24. – С. 252–260.
15. Шумило М.М. Пенсійне правовідношення як система / М.М. Шумило // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право». – 2013. – Вип. 22. – Част. 1. – Том 2. – С. 63–68.

16.Шумило М.М. Сучасний стан та перспективи розвитку пенсійної системи України / М.М. Шумило // Держава і право. – 2013. – Вип. 61. – С. 194-201.

17.Шумило М.М. Пенсійні правовідносини крізь призму теорії систем (вступ до проблеми) / М.М. Шумило // Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Серія «Правознавство». – 2013. – Т. 18. – Вип. 1(18). – С. 51-58.

18.Шумило М.М. Система пенсійних правовідносин у солідарній пенсійній системі України / М.М. Шумило // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Серія «Правознавство». – 2013. – № 660. – С. 81–86.

19. Шумило М.Н. Сущность пенсионных правоотношений / М.Н. Шумило // Вестник Пермского ун-та: юридические науки. – 2013. – Вып. 3 (21). – С. 204-211.

20.Шумило М.Н. Методи правового регулювання соціально-страхових відносин в пенсійному забезпеченні України / М.Н. Шумило // Соціальне і пенсійне право. – 2013. – № 1. – С. 35-38.

21.Шумило М.Н. Правовое регулирование пенсионного обеспечения в Украине / М.Н. Шумило // Administrarea publică. – 2013. – №4 (80). – С. 64-72

22.Шумило М.М. Соціально-економічні фактори як передумова виникнення пенсійної системи / М.М. Шумило // Вісник Львівського ун-ту. Серія «Юридична». – 2014. – № 59. – С. 299–304.

23.Шумило М.М. Конституційна юстиція і соціальний захист: становлення та тенденції розвитку / М.М. Шумило // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 7. – С. 65-72.

24.Шумило М.М. Становлення вчення про правовідносини: дореволюційний етап / М.М. Шумило // Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Серія «Правознавство». – 2014. – Т. 19. – Вип. 1(22). – С. 29-35.

25.Шумило М.М. Модифікація вчення про правовідносини: ранньорадянський етап / М.М. Шумило // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 9-1. – С. 36-39.

26.Шумило М.М. Позитивізація вчення про правовідносини на етапі сталінського легізму / М.М. Шумило // Держава і право. – 2014. – Вип. 65. – С. 27-33.

27.Шумило М.М. Вчення про правовідносини в 50-60 роках ХХ сторіччя / М.М. Шумило // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 90-96.

28.Шумило М.М. Розвиток вчення про правовідносини у сучасній українській юридичній науці / М.М. Шумило // Держава та регіони. – Серія «Право». – 2014. – № 3. – С. 13–17.

29.Шумило М.М. Темпоральні межі правовідносин у пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – 2014. – Вип. 5. – С. 555–559.

30.Шумило М.М. Методологічний підхід у формуванні вчення про правовідносини / М.М. Шумило // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія «Право». – 2014. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 68-71.

31. Шумило М.М. Правовідносини в пенсійному забезпеченні: функціональний аспект / М.М. Шумило // Публічне право. – 2014. – № 3(15). – С. 130–136.

32.Шумило М.Н. Пенсионные правоотношения как механизм реализации конституционного права на пенсию / М.Н. Шумило // Трудовое право России и за рубежом. – 2014. – № 1. – С. 46-48.

33.Шумило М.М. Окремі питання термінології при дослідженні правовідносин у пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Правова держава. – 2015. – № 26. – С. 275-282.

34.Шумило М.М. Адміністративна юстиція у сфері пенсійного забезпечення: проблеми теорії / М.М. Шумило // Судова апеляція. – 2015. – №2(39). – С. 14–22.

35.Шумило М.М. Рішення Європейського суду з прав людини у сфері пенсійного забезпечення як елемент правової інтеграції України до Європейського Союзу / М.М. Шумило // Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні. – 2015. – Вип. 6. – С. 561-567.

36.Шумило М.М. Теоретичні аспекти пенсійно-страхових правовідносин як стадії пенсійного процесу / М.М. Шумило // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 56. – С. 258-266.

37.Шумило М.М. Процедурно-організаційні правовідносини в пенсійному забезпеченні: поняття і види / М.М. Шумило // Держава і право. – 2015. – Вип. 68. – С. 305–317.

38.Шумило М.М. Поняття та види процедурно-організаційних правовідносин як стадії пенсійного процесу / М.М. Шумило // Держава і право. – 2015. – Вип. 69. – С. 282-293.

39.Шумило М.М. Процесуально-захисні правовідносини як механізм юрисдикційного захисту права на пенсію: теоретичні питання / М.М. Шумило // Судова апеляція. – 2015. – № 3 (40). – С. 141-149.

40.Шумило М.Н. Экономическая природа пенсионного обеспечения / М.Н. Шумило // Вестник Омского государственного университета. – Серия : Право. – 2015. – № 1 (42). – С. 209-212.

41.Шумило М.Н. Реформирование пенсионной системы Украины: достижения и тенденции / М.Н. Шумило // Трудовое и социальное право. – 2015. – № 3. – С. 29-33.

42.Шумило М.М. Концепція комплексних пенсійних правовідносин чи концепція комплексу правовідносин у пенсійному забезпеченні: проблема теорії чи вимога часу / М.М. Шумило // Правова держава. – 2016. – Вип. 27. – С. 166-174.

Тези наукових доповідей і повідомлень:

1. Шумило М.М. Поняття пенсії при кодифікації пенсійного законодавства / М.М. Шумило // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8-9 жовтня 2010 р.). / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Кроссруд, 2010. – С. 502-506.

2. Шумило М.Н. Принципы пенсионного обеспечения как базис кодификации пенсионного законодательства / М.Н. Шумило // Правовое обеспечение инновационного развития экономики Республики Беларусь: междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 21-22 октября 2010 г.) / под ред. И.Н. Колядко. – Минск: Позитив-центр, 2010. – С. 332-337.

3. Шумило М.М. Дискримінація в пенсійному законодавстві / М.М. Шумило // Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права (пам'яті Є.В. Васьковського): матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 квітня 2011 р.) / відповід. ред. І.С. Канзафарова. – О.: Астропринт, 2011. – С. 546-549.

4. Шумило М.М. Процедурні правовідносини у пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7-8 жовтня 2011 р.). / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Кроссруд, 2011. – С. 482-486.

5. Шумило М.Н. Кодификация пенсионного законодательства: сравнительный аспект / М.Н. Шумило // Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ): матер. VII междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 25-28 мая 2011 г.) / под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2011. – С. 717-722.

6. Шумило М.М. Диспозитивний метод правового регулювання пенсійних відносин / М.М. Шумило // Правове забезпечення соціальної сфери: матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 березня 2012 р.) / за ред. В.М. Дрьоміна. – О.: Фенікс, 2012. – С. 608-611.

7. Шумило М.М. Становлення системи соціального захисту населення загалом та пенсійного забезпечення зокрема / М.М. Шумило // Правове

життя сучасної України: матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу. Т.3. (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.) / за ред. В.М. Дрьоміна. – О.: Фенікс, 2012. – С. 313-315

8. Шумило М.М. Пенсійні правовідносини та правовідносини в пенсійному забезпеченні: співвідношення понять / М.М. Шумило // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доп. та наук. повід. VI міжнар. наук.-прак. конф. (м. Харків, 5-6 жовтня 2012 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – С. 454-458.

9. Шумило М.Н. Динамика методов правового регулирования пенсионных отношений / М.Н. Шумило // Сочетание государственного и договорного регулирования в сфере наемного труда и социального обеспечения : матер. VIII международ. науч.-практ. конф. (г. Москва, 23-26 мая 2012 г.) / под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2012. – С. 649-653.

10. Шумило М.Н. Пенсионное обеспечение как составная часть инновационного развития государства / М.Н. Шумило // Юридическая наука как основа правового обеспечения инновационного развития России / матер. III международ. науч.-практич. конф. (Кутафинские чтения МГЮА им. О.Е. Кутафина) (27-28 ноября 2012 г.) / под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2012. – С. 202-205.

11. Шумило М.М. Тривалість життя як один із чинників реформування пенсійної системи / М.М. Шумило // Правове забезпечення соціальної сфери: матер. IV міжнар. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 23 березня 2013 р.). за ред. Г.І. Чанишевої. – О.: Фенікс, 2013. – С. 473-476.

12. Шумило М.М. Вплив рішень Конституційного Суду України на пенсійні правовідносини / М.М. Шумило // Трудове законодавство: шляхи реформування: матер. II всеукр. наук.-прак. конференції. (м. Харків, 12 квітня 2013 р.) / за ред. К.Ю. Мельника. – Х.: ХНУВС України, 2013. – С. 332-334.

13. Шумило М.М. Категорія справедливості в пенсійних правовідносинах / М.М. Шумило // Тенденції розвитку науки трудового права і права соціального забезпечення: матер. I міжнарод. наук.-прак. конф. (м. Київ, 25-26 квітня 2013 р.) / за ред. М.І. Іншина, Н.М. Хуторян, В.І. Щербини. – К.: Ніка-Центр, 2013. – С. 670-675.

14. Шумило М.М. Економічний чинник пенсійних правовідносин / М.М. Шумило // Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: матер. міжнар. наук.-прак. конф. (м. Одеса, 17 травня 2013 р.) / відпов. ред. І.С. Канзафарова. – О.: Астропринт, 2013. – С. 438-442.

15. Шумило М.М. Генетична, формальна та функціональна структура пенсійного правовідношення / М.М. Шумило // Принцип верховенства права та права людини: вибрані роботи учасн. V міжнар. наук.-прак. форуму.

(м. Київ, 17-19 травня 2013 р.) / ред. М.І. Козюбра. – К.: Нац. ун-т «Києво-Могил. акад.», 2013. – С. 179-181.

16. Шумило М.М. Виконавчі «постпроцесуальні» правовідносини як гарантія реалізації права на пенсію / М.М. Шумило // Правові відносини: проблеми теорії та практики (до 150-річчя О.М. Гуляєва): матер. IV міжнарод. наук.-прак. конф. (м. Київ, 15 листопада 2013 р.) / за ред. В.П. Нагребельного, Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. – К.: Ніка-Центр, 2013. – С. 260-263.

17. Шумило М.М. Реформування пенсійної системи України: нові виклики – старі проблеми / М.М. Шумило // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідом. учасн. V міжнар. наук.-прак. конф. (м. Харків, 27-28 вересня 2013 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2013. – С. 509-513.

18. Шумило М.Н. Возникновение системы пенсионного обеспечения / М.Н. Шумило // Пути реализации в России программы достойного труда и достойного социального обеспечения: матер. IX междуна. науч.-практ. конф. к 90-летию В.С. Андреева (г. Москва, 29 мая – 1 июня 2013 г.) / под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2013. – С. 756-760.

19. Шумило М.Н. Пенсионные правоотношения как механизм реализации конституционного права на пенсию / М.Н. Шумило // Конституционные основы трудового права и права социального обеспечения: состояние и перспективы: матер. XIV ежегод. науч.-практич. конф. юр. ф-та МГУ им. М.В. Ломоносова и V междунар. науч.-практич. конф. «Кутафинские чтения» (26-28 ноября 2013 г.) / под ред. А.М. Куренного. – М.: Проспект, 2013. – С. 453-457.

20. Шумило М.М. Процессуальные правоотношения как механизм защиты пенсионных прав / М.М. Шумило // Профсоюзы и актуальные проблемы трудового, корпоративного и социального права: сб. науч. трудов по итогам II междунар. науч.-практич. конф. (1-2 ноября 2013 г.) / под ред. К.Л. Томашевского. – Минск: «МИТСО», 2013. – С. 189-191.

21. Шумило М.М. Місце часу в правовідносинах з пенсійного забезпечення / М.М. Шумило // Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.-прак. конф. Т.2 (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.) / за ред. В.М. Дрьоміна. – О.: Юридична література, 2014. – С. 457-458.

22. Шумило М.М. Момент виникнення пенсійних правовідносин: теоретичний аспект / М.М. Шумило // Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доп. і наук. повід. учасн. VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 жовтня 2014 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2014. – С. 344-348.

23. Шумило М.М. Поняття «пенсійна справа» у правовідносинах в пенсійному забезпеченні / М.М. Шумило // Поняття та категорії юридичної науки (до 145-річчя М.І. Палієнка): матер. V міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Київ, 18 листопада 2014 р.) / за ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила. – К.: Ніка-Центр, 2014. – С. 469-473.

24. Шумило М.Н. Виды правоотношений в пенсионной системе Украины / М.Н. Шумило // The competitiveness of human capital on labor market in terms of regional development and european integration: materialele Conf. Șt.-Practice Intern. (Bălți, 22-23 mai 2013) / col. red.: Irina Movilă. – Bălți, 2013. – pp. 130-134.

25. Шумило М.Н. Функции правоотношений в пенсионном обеспечении / М.Н. Шумило // Функции трудового права и права социального обеспечения в условиях рыночной экономики: матер. X междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 5-4 апреля 2014 г.) / состав. М.И. Акатнова, М.Э. Дзарасов. – М.: Проспект, 2014. – С. 517-523.

26. Шумило М.М. Узагальнення судової практики на рівні апеляційних адміністративних судів як механізм удосконалення застосування пенсійного законодавства / М.М. Шумило // Правове забезпечення соціальної сфери: матер. VI міжнар. наук. конфер. Т.2 (м. Одеса, 4 квітня 2015 р.) / за заг. ред. Г.І. Чанишевої. – О.: Юридична література, 2015. – С. 244-246.

27. Шумило М.М. Окремі негативні тенденції при розгляді пенсійних спорів у частині повороту виконання судового рішення / М.М. Шумило // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Т.1 (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.) / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – О.: Юридична література, 2015. – С. 556-559.

28. Шумило М.М. Конкуренція принципу соціальної справедливості у пенсійному забезпеченні в часі / М.М. Шумило // Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства: матер. IV всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 27 листопада 2015 р.) / за ред. К.Ю. Мельника. – Х.: ХНУВС України, 2015. – С. 302-304.

29. Шумило М.М. Соціальна юстиція в Україні: pro et contra / М.М. Шумило // Юридичні факти в системі правового регулювання (до 145-річчя С. Дністрянського): матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 листопада 2015 р.) / за заг. ред. Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила, І.О. Ізарової. – К.: ВД «Дакор», 2015. – С. 591-596.

30. Шумило М.Н. Роль решения Европейского суда по правам человека в пенсионном обеспечении Украины / М.Н. Шумило // Парадигма трудового и социального права в эпоху построения постиндустриального общества: сб. науч. труд. по итогам III международ. науч.-практич. конф. (Минск-Гродно, 23-24 октября 2015 г.) / под ред. К.Л. Томашевского. – Минск: «МИТСО», 2015. – С. 263-266.

31. Шумило М.М. Реформа правового регулювання пенсійного забезпечення: зміна концептуальних засад / М.М. Шумило // Правова реформа

в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матер. VI міжнар. наук.-практ. конфер. Т.2 (м. Київ, 26 лютого 2016 р.). – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 164-167.

32. Шумило М.М. Пенсійний спір: теоретичне і практичне питання / М.М. Шумило // Актуальні проблеми соціального права: матер. всеукраїн. «круглого столу» до 40-річчя кафедри соціального права ЛНУ імені Івана Франка. (1 квітня 2016 р.). – Львів: Український центр соц.-прав. досліджень, 2016. – С. 263-267.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, М.П. Стадник [та ін.]. – К.: Ін Юре, 2012. – 540 с. (Особистий внесок: підрозділ 2.1. – С. 124-148, підрозділ 6.2. – С. 371-427).

2. Пенсійні правовідносини в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, Я.В. Сімутіна, М.П. Стадник, А.А. Ширант, М.М. Шумило; відп. ред. : Н.М. Хуторян, Я.В. Сімутіна. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. – 276 с. (Особистий внесок: розділ 1. – С. 5-55, розділ 3. – С. 74-109).

3. Проблеми застосування трудового та пенсійного законодавства: монографія / Н.М. Хуторян, Я.В. Сімутіна, М.М. Шумило [та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 316 с. (Особистий внесок: розділ 5. – С. 189-315).

4. The right to social security in the constitutions of the world: broadening the moral and legal space for social justice. An ILO (International labour organization) Global Study, Volume 1: Europe. The right to social security in the Constitutions of Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Estonia, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Netherlands, Poland, Romania, Russian Federation, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Ukraine, United Kingdom / General Editor Alexandre Egorov, Volume Editor Marcin Wujczyk. – International Labour Office. – Geneva: ILO, 2016. – 393 p. (Особистий внесок автора: розділ Ukraine. – С. 383-393).

5. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. 4-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2015. – 458 с. (Особистий внесок: глава 5. – С. 146-169, глава 8. – С. 210-239, глава 9. – С. 240-277, глава 10. – С. 278-303).

6. Трудовое право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие): учеб.-метод. пособ. / под общ. ред. А.М. Куренного, К.Л. Томашевского, О.Н. Ярошенко. – Минск: Дикта, 2011. – 252 с. (Особистий внесок: підрозділ 4.3. – С. 161-170).

7. Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України: довідник / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Я.В. Сімутіна, [та ін.]; Наук. ред. Н.М. Хуторян, М.М. Шумило. – К.: Юридична думка, 2012. – 209 с. (Особистий внесок: підрозділ 1.1. – С. 5-16, підрозділ 2.2. – С. 56-66, підрозділ 2.7. – С. 110-126, розділ 3. – С. 156-181).

АНОТАЦІЯ

Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2016.

Дисертація присвячена всебічному та комплексному дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем правовідносин у сфері пенсійного забезпечення України. Здійснено ґрунтовний аналіз теоретичних засад та розвитку вчення про правовідносини. Охарактеризовано становлення, розвиток та сучасний стан пенсійного забезпечення загалом та правовідносин у пенсійному забезпеченні зокрема. Визначено основні фактори, які сприяли виникненню соціального захисту. З'ясовано та проаналізовано ознаки поняття правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. Вперше здійснено дослідження пенсійних правовідносин та правовідносин у сфері пенсійного забезпечення через призму теорії систем.

У роботі розроблено й обґрунтовано концепцію комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення на противагу концепції комплексного пенсійного правовідношення. Складовою розробленої концепції є логічно побудований алгоритм здійснення особою права на пенсію, який охоплює такий комплекс правовідносин: пенсійно-страхові, процедурно-організаційні, пенсійно-забезпечувальні, у разі порушення права на пенсію – процесуально-захисні та виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини. Висвітлено питання застосування пенсійного законодавства. Зосереджено увагу на аналізі рішень Конституційного Суду України та їх реалізації як однієї із форм здійснення державної політики в соціальній сфері. Досліджено рішення Європейського суду з прав людини щодо України та інших країн, запропоновано механізми їхньої імплементації у національне законодавство. Проаналізовано ключові проблеми вирішення пенсійних спорів у межах адміністративної юстиції.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, правовідносини, концепція комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, пенсійно-страхові правовідносини, процедурно-організаційні правовідносини, пенсійно-забезпечувальні правовідносини, процесуально-захисні правовідносини, виконавчі (постпроцесуальні) правовідносини.

АННОТАЦИЯ

Шумило М.Н. Правоотношения в сфере пенсионного обеспечения в Украине. – Монография.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2016.

Диссертация посвящена всестороннему и комплексному исследованию актуальных теоретических и практических проблем правоотношений в сфере пенсионного обеспечения в Украине. Осуществлен анализ теоретических основ и развития учения о правоотношении. Предложена этапизация становления, развития и современного состояния научных исследований в сфере теории правоотношения. Показана историко-правовая ретроспектива генезиса пенсионного обеспечения вообще и правоотношений в пенсионном обеспечении в частности. Определены основные факторы, способствующие возникновению социальной защиты. Установлены и проанализированы признаки понятия правоотношений в сфере пенсионного обеспечения.

Впервые реализовано исследование пенсионных правоотношений и правоотношений в сфере пенсионного обеспечения сквозь призму теории систем. Рассмотрено отдельное пенсионное правоотношение как система низшего уровня (микросистему). Предложено также рассматривать все пенсионные правоотношения как макросистему более высокого уровня. Определены внутрисистемные, межсистемные и внешне системные правовые связи. Приводятся примеры системы пенсионных правоотношений до пенсионной реформы 2015 года и после, делается вывод, что пенсионная система пребывает на этапе оптимизации и рационализации. Анализируются правоотношения в сфере пенсионного обеспечения как система.

В работе разработана и обоснована концепция комплекса правоотношений в сфере пенсионного обеспечения в противовес концепции комплексного пенсионного правоотношения. Составляющей разработанной концепции является логично выстроенный алгоритм реализации лицом права на пенсию, охватывающий следующий комплекс правоотношений: пенсионно-страховые, процедурно-организационные, пенсионно-обеспечительные, процессуально-защитные, исполнительные (постпроцессуальные) правоотношения. Определена функция каждого вида правоотношений. Так, пенсионно-страховые служат для обеспечения права на пенсию, процедурно-организационные – подтверждению пенсионной правоспособности, пенсионно-обеспечительные – осуществлению пенсионной выплаты, процессуально-защитные – защите права на пенсию или иных прав, от которых зависит назначение пенсии, исполнительные (постпроцессуальные) правоотношения выполняют функцию возобновления права на пенсию и выплату последней.

Разграничены понятия «пенсионные правоотношения» и «правоотношения в сфере пенсионного обеспечения», исследованы форма и

содержание «пенсионного дела» как элемента процедурно-организационных и процессуально-защитных правоотношений. Дано определение и осуществлена классификация пенсионных споров.

Освещены вопросы применения пенсионного законодательства. Уделено внимание анализу решений Конституционного Суда Украины и их реализации как одной из форм определения государственной политики в социальной сфере. Рассмотрен вопрос реализации решений Конституционного Суда Украины и их влияние на доктрину права социального обеспечения. Исследованы решения Европейского суда по правам человека касательно Украины и иных стран, предложен механизм их имплементации в национальное законодательство. Проанализированы ключевые проблемы решения пенсионных споров в пределах административной юстиции.

Обоснована важность судебной практики по пенсионным делам в процессе реформирования пенсионной системы Украины. Указывается, что судебная практика является индикатором эффективности пенсионного законодательства, выделяет пробелы и коллизии в правовых нормах, нуждающиеся в усовершенствовании.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, пенсионная система, правоотношения, концепция комплекса правоотношений в сфере пенсионного обеспечения, пенсионно-страховые правоотношения, процедурно-организационные правоотношения, пенсионно-обеспечительные правоотношения, процессуально-защитные правоотношения, исполнительные (постпроцессуальные) правоотношения.

SUMMARY

Shumylo M.M. Legal relations in the sphere of pension provision in Ukraine. – Monograph.

The thesis on gaining of Doctor of Law degree, the specialty 12.00.05 – Labour law; Social security law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2016.

The thesis is devoted to comprehensive and complex research of actual theoretical and practical problems of legal relations in the pension provision system of Ukraine. Deep analysis of theoretical principles and development of the doctrine of legal relations is made. The thesis shows genesis of formation, development and current state of pension provision in general and legal relations in pension provision in particular. The main factors that contributed to emergence of social security are defined. The features of the concept of legal relations in the pension provision system have been found and analyzed. For the first time the study of pension legal relations and legal relations in pension provision in the light of the system theory has been realized.

The concept of the complex of legal relations in pension provision as opposed to the concept of complex pension legal relations is developed and substantiated in the thesis. The component of the developed concept is logically constructed algorithm of realization by an individual of the right to pension, which covers the following range of legal relations: pension and insurance, procedural and organizational, pension provisional, in case of the right to pension violation – procedural-protective and executive (post-procedural) legal relations. The issue of pension legislation application is highlighted. The attention is focused on the analysis of decisions of the Constitutional Court of Ukraine and their implementation as one of the forms of determining the state policy in the social sphere. The resolutions by the European Court of Human Rights concerning Ukraine and other countries are studied, the mechanisms of their implementation into national law are offered. The key issues of resolving pension disputes within the administrative justice are analyzed.

Key words: pension provision, pension system, legal relations, the concept of the complex of legal relations in the sphere of pension provision, pension insurance legal relations, procedural and organizational legal relations, procedural-protective legal relations, executive (post-procedural) legal relations.

Підписано до друку 25.05.2016 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1606-1а.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.